

مداخله برای ارتقای ترجمان دانش پژوهش: مالکیت معنوی ذی نفعان برای تسهیل ترجمان دانش پژوهش

کتایون ملکی^۱، شراره احقری^۲ و سیدرضا مجدزاده^۳

^۱ پزشک عمومی، مرکز تحقیقات بهره‌برداری از دانش سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۲ کارشناس مدیریت خدمات بهداشتی و درمانی، مرکز تحقیقات بهره‌برداری از دانش سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۳ استاد اپیدمیولوژی، دانشکده بهداشت، مرکز تحقیقات بهره‌برداری از دانش سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران

نویسنده مسئول:

کتایون ملکی

آدرس پستی: تهران، خیابان ۱۶ آذر، خیابان نصرت شرقی، پلاک ۱۲، مرکز تحقیقات بهره‌برداری از دانش سلامت

کد پستی: ۱۴۱۷۹۶۵۱۷۳

تلفن: ۰۲۱۶۶۴۹۵۸۵۹

پست الکترونیک: k_maleki@farabi.tums.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۶ خردادماه ۱۳۸۸

تاریخ پذیرش: ۲۳ تیرماه ۱۳۸۸

تاریخ انتشار: ۲۷ تیرماه ۱۳۸۸

مجله ایرانی نظریه پردازی در علوم پزشکی، ۱۳۸۸، ۲۱:۳

چکیده:

یکی از مسائلی که در انتقال نتایج پژوهش مطرح است مالکیت معنوی اطلاعات به دست آمده است. از موضوعاتی که در مالکیت معنوی حائز اهمیت است عدم استفاده و از سوی دیگر سوءاستفاده از یافته‌های پژوهش است. بعضاً انتقال فوری یا زودهنگام نتایج پژوهش ضروری است، و بعضاً پیش از ارزیابی توسط گروه همتایان انتشار نتایج امکان‌پذیر نیست. از آنجایی که ضوابط خاصی در این زمینه در کشور وجود نداشت لذا یکی از نوآوری‌های پیشنهادی برای تقویت ترجمان دانش، تدوین منشور اخلاق در پژوهش می‌باشد تا با تامین مالکیت معنوی ذینفعان ترجمان دانش در کشور ارتقا یابد. وضعیت ترجمان دانش در شرایط فعلی در دانشگاه توسط گروه تحقیق بررسی شده است. از مهمترین مطالب مربوط به انتشار نتایج پژوهش قبل از چاپ، پیش شرط ارزیابی توسط گروه همتایان بود. انتشار نتایج قبل از چاپ همچنین به قرارداد فی‌مابین مالکیت معنوی اطلاعات، نوع داده‌ها و لزوم انتشار فوری آنها بستگی دارد. نتیجه نهایی پیش‌نویس شکلی است که در متن آمده است. پس از تدوین و به‌کاربردن منشور اخلاق در نظام پژوهشی کشور، علاوه بر بررسی مجدد وضعیت ترجمان دانش در

دانشگاه، نقش این نوآوری خاص در تغییر وضعیت ترجمان دانش باید مورد بررسی قرار گیرد. در شرایط دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور که بخش مهمی از تامین منابع پژوهش را در ایران به عهده دارند دو پیشنهاد مطرح است: ترویج منشور مذکور و اضافه کردن ماده‌ای به مفاد قراردادهای پژوهش دانشگاه که در آن به حق انتشار نتایج پژوهش به زبان گروه مخاطب توسط دانشگاه در صورت نفع‌رسانی به جامعه و برخورداری از صلاحیت علمی اشاره شده باشد.

کلید واژه ها: ترجمان دانش، بهره برداری از دانش، انتشار، تحقیقات، مالکیت معنوی، اخلاق در پژوهش، بهره‌برداری، نوآوری، نظام پژوهش در سلامت، ایران

مقدمه

یکی از موضوعاتی که در مالکیت معنوی مطرح است عدم استفاده و از سوی دیگر سوء استفاده از یافته های پژوهش است. در واقع تیغ دو لبه ای است که باید به هر دو جهت آن توجه داشت (۶). مردم حق دارند به موقع از اطلاعات پزشکی مهم مطلع شوند، ولی در عین حال انتشار گزارشات پزشکی - که هنوز مورد ارزیابی علمی قرار نگرفته اند- از طریق رسانه می‌تواند به نتیجه‌گیری‌های غلط منجر شود (۷). از طرفی ممکن است انتقال زود هنگام نتایج نیز ضروری باشد، مانند هنگام بروز بیماری عفونی خطرناک در جامعه. از آنجایی که تقریباً همیشه نتایج تحقیق در قالب مقاله در مجلات چاپ می‌شوند، و اکثر مجلات نتایجی که قبلاً منتشر شده باشند را چاپ نمی‌کنند، لازم است که ضوابط خاصی در این زمینه تدوین گردد تا استفاده بهینه از طرح‌های پژوهشی صورت پذیرد. با توجه به اینکه کد اخلاقی روشنی در این زمینه در کشور وجود نداشت، لذا یکی از مداخله‌هایی که برای تقویت ترجمان دانش بایستی انجام می‌شد، تهیه دستورالعمل مشخص و روشن حقوق معنوی ذینفعان پژوهش در رابطه با ترجمان دانش بود.

ابتدا جستجوی جامعی در موتور جستجوی Google روی منابعی که به حقوق معنوی ذینفعان پژوهش به زبان انگلیسی پرداخته انجام گرفت. ولی نتایجی که درباره حقوق ذینفعان پژوهش باشد و به انتقال نتایج پژوهش

سالانه بودجه قابل توجهی صرف پژوهش در کشور می‌شود. طبعاً برای جلوگیری از اسراف منابع کشور استفاده بهینه از نتایج این تحقیقات از اهمیت زیادی برخوردار است (۱). اینجاست که اهمیت ترجمان دانش روشن می‌شود. "ترجمان دانش" انتقال نتایج تحقیق به ذینفعان مربوطه است، که در نهایت با هدف ایجاد تغییر در رفتار انجام می‌پذیرد (۲). ترجمان دانش تنها به موضوع چگونگی انتشار یافته‌های پژوهشی باز نمی‌گردد. بلکه موضوعی است که در مراحل مختلف پژوهش و از جمله شیوه انتشار دانش پژوهش مطرح است (۳). یکی از راهبردهای مهم در تقویت ترجمان دانش، ایجاد بستر مشارکت بین ذینفعان پژوهش است. مطالعه انجام شده در دانشگاه علوم پزشکی حاکی از آن است که وضعیت مشارکت و کار تیمی در پژوهش از وضعیت امیدوار کننده‌ای برخوردار نیست (۴). یکی از موانع مشارکت و کار گروهی "ملاحظات اخلاقی" است. بدیهی است که جهت کنترل انتشار نتایج پژوهش رعایت حقوق مالکیت معنوی در تمامی فعالیت‌های علمی ضروری است. مالکیت معنوی به مالکیت نوآوری یا خلق ذهن گفته می‌شود، که از این جمله می‌توان به اختراعات، آثار هنری و ادبی، نشان، نام، تصویر و طرح‌هایی که در بازرگانی به کار برده می‌شوند را نام برد (۵). حال سوال اینجاست که چرا مالکیت معنوی در فرایند ترجمان دانش اهمیت پیدا می‌کند؟

تهدید برای آن پس از تهیه گزارش نهایی پژوهش ها بصورت شکل ۱ ارائه گردید.

ایده:

یکی از نوآوریهای پیشنهادی برای تقویت ترجمان دانش، تدوین منشور اخلاق در پژوهش می باشد تا با تامین مالکیت معنوی ذینفعان ترجمان دانش در کشور ارتقا یابد. منشور اخلاق باید شامل بخش های زیر باشد:

سازمان حمایت کننده مالی:

- اگر سازمانی از یک پژوهش حمایت مالی نماید، آن سازمان می تواند پیش از انجام بررسی توسط گروه همتایان از نتایج پژوهش مطلع گردد (بررسی توسط همتایان و یا Peer review فرآیند در اختیار قرار دادن تحقیق و یا ایده یک محقق/ مؤلف به کارشناسانی در همان سطح و زمینه تخصصی است). بررسی توسط همتایان، مستلزم وجود افرادی از متخصصان همان رشته تخصصی است. ایشان باید افرادی توانمند و قادر به بررسی و قضاوت منصفانه و بی غرض باشند.

- حمایت مالی از یک پروژه به سازمان (سرمایه گذار) این حق را نمی دهد که از انتشار نتایج پژوهش توسط پژوهشگر ممانعت نماید. (بعضا ذکر شده است که منابع و تسهیلات برخی پژوهش ها در سطح بین المللی به اشتراک گذاشته شوند تا به نفع عموم جامعه تحقیقات انجام شوند (۸).

زمانی که مخاطبین سایر پژوهشگران هستند:

- زمانی که مخاطبین انتشار نتایج سایر پژوهشگرانی هستند که در سطح مشابه با بررسی توسط همتایان هستند، پژوهشگر می تواند نتایج پژوهش را پیش از انجام بررسی توسط گروه همتایان به آنها ارائه نماید.

زمانی که مخاطبین سیاست گزاران/تصمیم گیران هستند:

- اگر مخاطبین اصلی سیاست گزاران/تصمیم گیران باشند، پژوهشگر نمی تواند نتایج پژوهش خود را

اشاره کرده باشد، پیدا نشد. پس از آن، آدرس های الکترونیکی ۵۷ نفر افراد صاحب نظر در زمینه انتقال و ترجمان دانش در سایر کشورها از اینترنت و مقالات مرتبط با ترجمان دانش استخراج گردید. بدین صورت که از ۲۶ الی ۲۹ مرداد ۱۳۸۷ اسامی پژوهشگران و کارشناسان فعال در زمینه انتقال دانش جستجوی الکترونیکی شدند (از روی مقالات که کلمات کلیدی "knowledge, translation, transfer, exchange" داشتند، استخراج گردید). سپس نامه ای به ۵۷ نفر ارسال گردید که در آن نظراتشان را راجع به استفاده نتایج تحقیق قبل از چاپ جویا شدیم. این مجموعه پراچاع ترین محققین این زمینه را شامل می شد. با استفاده از نظرات به دست آمده و نظراتی که در نشست جمعی به دست آمد، پیش نویسی تهیه گردید که مجددا برای گروه مخاطب فوق الذکر ارسال شد. در این نوبت علاوه بر گروه قبلی از نظرات ۲ نفر پژوهشگر در زمینه اختصاصی اخلاق پزشکی نیز نظر خواهی بعمل آمد.

در کل، در نوبت اول ۱۴ پاسخ دریافت گردید که رئوس مطالب آن ها به صورت ذیل بوده است:

۱. هر فرد مسئولی که به نتایج دسترسی داشته باشد باید بتواند بر اساس آنها تصمیم گیری نماید.
 ۲. نتایج تحقیقات می توانند قبل از چاپ در مجلات منتشر شوند، به شرطی که توسط کارشناسان همتا در همان زمینه ارزیابی شوند، چون ممکن است که نتایج توسط تصمیم گیرانی که به موضوع اشراف ندارند اشتباه تفسیر شوند. اما اگر انتشار نتایج مانع چاپ نتایج در مجلات شود نباید آنها را منتشر کرد.
 ۳. انتشار نتایج قبل از چاپ به قرارداد فی مابین حقوق معنوی و مالکیت اطلاعات بستگی دارد.
 ۴. انتشار نتایج قبل از چاپ به نوع داده های مطالعه و لزوم انتشار فوری آن نیز بستگی دارد.
- در نوبت دوم ۱۵ پاسخ دریافت گردید. نظرات نهایی به دست آمده با تشکیل سه نوبت expert panel بررسی شدند که پس از آن حقوق معنوی ذینفعان و امکان وقوع

باشند. در بازه زمانی نخست یعنی پس از اتمام پژوهش و پیش از انجام Peer review، انتشار نتایج پژوهش (به دلیل عدم اطمینان از درستی و صحت نتایج به دست آمده) می‌تواند موجب تهدید حقوق مردم و سایر ذینفعان گردد که جنبه اصل عدم ضرررسانی (Non-maleficence) را باید مورد توجه قرار داد (۵). نکته ای که در انتشار نتایج پژوهش باید توجه داشت این است که نتیجه یک تحقیق می‌تواند به عنوان اطلاعات (information) در نظر گرفته شود، در حالی که تغییر رفتاری که باید در گروه مخاطبین نهایی یک پژوهش روی دهد می‌بایست بر اساس دانش (knowledge) صورت پذیرد. دانش، در واقع اطلاعات معنی دار هستند، و معمولاً قدرت یک مطالعه به تنهایی به اندازه ای نیست که بتوان بر اساس آن مداخله انجام داد (۱۰). در مقاله مهمی که در این زمینه منتشر شده نشان داده اند که بعنوان مثال برای نشان دادن ارتباط یک ژن با بیماری نیاز به مشاهدات متعدد است و نمی‌توان به یک مطالعه به سادگی آن را به کاربرد رساند (۱۱). بررسی دیگری حاکی از آن است که نخستین مطالعه‌هایی که در مورد یک ارتباط منتشر می‌شوند، اثر را بیش از مقدار واقعی برآورد می‌کنند (۱۲). در این حالت مالک علمی پژوهش که همان محقق اصلی می‌باشد، ممکن است مرتکب چنین خطایی شده و نتایج تحقیق خود را اعلام و در دسترس قرار دهد (۹).

در بازه زمانی دوم یعنی پس از انجام بررسی توسط گروه همتایان (Peer-review) و پیش از انتشار، اعلام نتایج توسط دیگر دارندگان نتایج پژوهش، موجب تضییع حقوق مالک علمی پژوهش (که معمولاً همان گروه تحقیق هستند) می‌گردد. در این حالت گروه تحقیق از کیفیت و صحت نتایج به دست آمده به دلیل انجام بررسی توسط همتایان اطمینان دارند و چاپ/انتشار نتیجه تحقیق که امتیاز حرفه‌ای برای ایشان محسوب می‌گردد، حق قانونی محققین بوده و اعلام نتایج پیش از احقاق این حق تنها به ضرر ایشان است. در این حالت دارنده اطلاعات به غیر از محققین اصلی ممکن است مرتکب چنین

پیش از انجام بررسی توسط همتایان به آنها ارائه نماید (چون تصمیمات نباید بر اساس نتایجی که هنوز ارزیابی نشده‌اند گرفته شوند).

زمانی که مخاطبین مردم هستند:

- اگر مخاطبین اصلی مردم یا عموم جامعه باشند، پژوهشگر نمی‌تواند نتایج پژوهش خود را پیش از انجام بررسی توسط همتایان منتشر نماید. تمام مطالب پیش گفت به قرارداد بسته شده (در رابطه با مالکیت معنوی) بین محقق و سرمایه گذار بستگی دارد. به ذینفعان پژوهش توصیه/سفارش می‌شود که به همه جنبه‌های مالکیت معنوی در زمان عقد قرارداد توجه نمایند؛ زیرا این قرارداد است که از منظر قانونی حایز اهمیت و اعتبار می‌باشد (۹).

ارزیابی ایده:

وضعیت ترجمان دانش در شرایط فعلی در دانشگاه توسط گروه تحقیق بررسی شده است. پس از تدوین و به کاربردن منشور اخلاق در نظام پژوهشی کشور، علاوه بر بررسی مجدد وضعیت ترجمان دانش در دانشگاه، نقش این نوآوری خاص باید در تغییر وضعیت ترجمان دانش مورد بررسی قرار گیرد.

بحث:

در توضیح شکل ۱ باید خاطر نشان کرد که پس از اتمام یک پژوهش تا زمان انتشار و یا بهره‌برداری از نتایج آن دو بازه زمانی را می‌توان در نظر گرفت.

۱. از زمان اتمام پژوهش تا پیش از انجام Peer review.
۲. از زمان انجام Peer review تا پیش از چاپ نتایج پژوهش.

دو بازه زمانی فوق‌الذکر به صورت یک طیف پیوسته در نظر گرفته می‌شوند. انتشار نتایج پژوهش در هر یک از این بازه‌های زمانی ممکن است به گروهی آسیب رسانده و یا موجب تضییع حقوق ایشان گردد که از جنبه‌های مختلف اصول اخلاق پزشکی قابل توجه می‌باشد.

ضمن ترویج منشور ذکر شده به مفاد قراردادهای پژوهش دانشگاه ماده زیر را اضافه کنند.

”در مواردی که دانشگاه تشخیص بدهد که انتقال نتایج پژوهش به نفع جامعه بوده و نتیجه علمی آن از صلاحیت علمی برخوردار است، می تواند خود به زبان گروه مخاطب (به غیر از انتشار مقاله و یا ارائه نتایج طرح در کنگره ها و سمینارها) نسبت به انتشار آن اقدام نماید.“

تشکر و قدردانی:

این مقاله نتیجه طرح تحقیقاتی مصوب دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران به شماره قرارداد ۷۱۲۰-۶۶-۰۴-۸۶ مورخ ۱۳۸۷/۳/۲۸ می باشد. بدین وسیله نویسندگان مقاله مراتب تشکر خود را از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه، که تامین اعتبار طرح را بر عهده داشتند، به عمل می آورند.

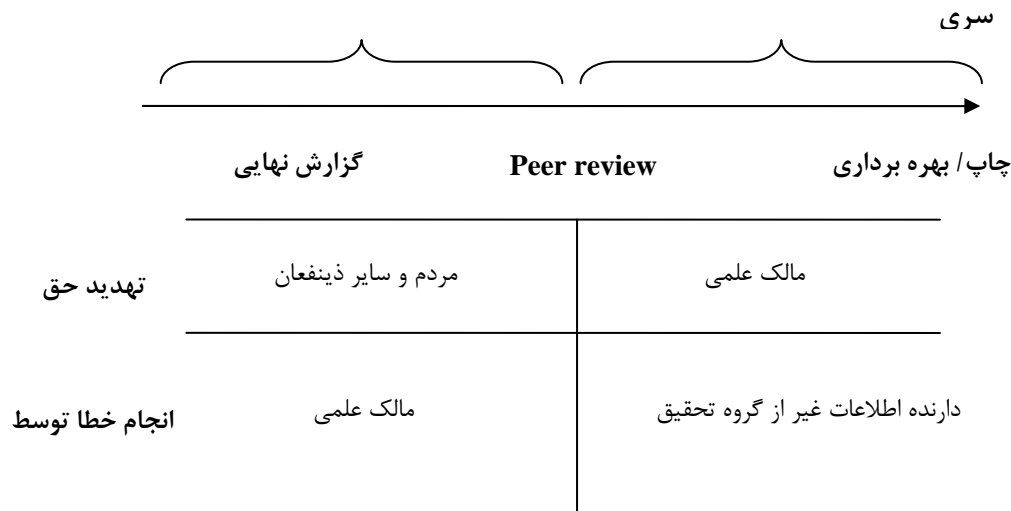
خطای غیر اخلاقی (اعلام عمومی نتایج) شود و یا خود محقق با چشم پوشی از حق معنوی و امتیاز حرفه‌ای انتشار رسمی نتایج پژوهش خود، به این کار مبادرت ورزد. در عین حال باید به این نکته هم توجه داشت که در صورت تأخیر در اعلام نتایج پژوهش ممکن است حقوق تمامی ذینفعان که یکی از مهمترین ایشان، مردم هستند، به درستی رعایت نشود و موجبات خیر رسانی (Beneficence) (۵) نشود. شرایط بهینه و آرمانی این است که با رعایت حق معنوی پژوهشگر، نتایج پژوهش هر چه زودتر در دسترس ذینفعان قرار گیرد. لیکن در حال حاضر به دلیل عدم وجود قوانین و مقررات شفاف برای حفظ حقوق مالکین علمی پژوهش، ممکن است پژوهشگر مانع از چاپ نتایج تحقیق خود گردد.

به همین اعتبار پیشنهاد موجود در شرایط دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور که بخش مهمی از تامین منابع پژوهش را در ایران به عهده دارند این است که

جمع‌بندی مطالعه

- در حال حاضر در مورد این موضوع چه می دانیم؟
در حال حاضر دستورالعمل مشخص و روشنی در زمینه استفاده و انتشار نتایج پژوهش قبل از چاپ در مجلات وجود ندارد.
- نظریه پیشنهادی شما چه اطلاعاتی را به دانش موجود اضافه نموده و دانش اضافه شده چه منافعی را به دنبال خواهد داشت؟
نتیجه این مطالعه تدوین دستورالعمل روشنی در زمینه انتشار و استفاده از نتایج پژوهش قبل از چاپ در مجلات است. این دستورالعمل می تواند کاربردی کردن به موقع نتایج پژوهش که می تواند در بسیاری اوقات برای جامعه سودمند باشد را ترویج نماید.
- برای آزمون ایده ارائه شده، چه مطالعاتی را پیشنهاد می فرمایید؟
اگر منشور اخلاق پیشنهاد شده اجرایی شود، می توان بررسی کرد که چند درصد از پژوهش‌گران حاضر به انتشار نتایج مطالعه‌شان قبل از چاپ می شوند، به عبارتی دیگر چقدر این منشور منجر به تغییر رفتار در پژوهشگران می شود.

شکل ۱: شمایی از حقوق معنوی ذینفعان و امکان وقوع تهدید برای آن پس از تهیه گزارش نهایی پژوهش ها.

مراجع:

1. Cordero C, Delino R, Jeyaseelan L, Lansang MA, Lozano JM, Kumar S, et al. Funding agencies in low- and middle-income countries: support for knowledge translation. Bull World Health Organ. 2008;86(7):524-34.
2. Eccles M, Grimshaw J, Walker A, Johnston M, Pitts N. Changing the behavior of healthcare professionals: the use of theory in promoting the uptake of research findings. J Clin Epidemiol. 2005;58(2):107-12.
3. Argote L, Ingram P. Knowledge transfer: a basis for competitive advantage in firms. Organ Behav Hum Decis Process. 2000;82(1):150-67.
4. Majdzadeh R, Nedjat S, Gholami J, Nedjat S, Maleki K, Qorbani M, et al. Research collaboration in Tehran University of Medical Sciences: two decades after integration. Health Res Policy Syst. 2009;7:8.
5. The Role of Intellectual Property in Development and WIPO's Development Cooperation Program. In: World Intellectual Property Organization, WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use. WIPO Publication No. 489. <http://www.wipo.int/export/sites/www/about-ip/en/iprm/pdf/ch3.pdf> [cited 2009 July 11]
6. International Epidemiological Association. Good Epidemiological Practice – IEA Guidelines for proper conduct of epidemiological research. <http://www.dundee.ac.uk/iea/download/GEPNov07.pdf> 2007 Nov [cited 2009 July 11]
7. International Committee of Medical Journal Editors. Medical Journals and the General Media. <http://www.icmje.org> Updated 2008 Oct [cited 2009 July 11]
8. Taylor PL. Research sharing, ethics and public benefit. Nat Biotechnol. 2007;25(4):398-401.
9. European Commission. Guide to Intellectual Property Rights provisions for FP6 projects, Version 2, Community Research. http://ec.europa.eu/research/fp6/model-contract/pdf/fp6-ipguidelines_en.pdf 28/06/2006. [cited 2009 July 11]
10. Affleck P. Is it ethical to deny genetic research participants individualized results? J. Med. Ethics. 2009;35:209-213.
11. Attia J, Ioannidis JP, Thakkinstian A, McEvoy M, Scott RJ, Minelli C, et al. How to use an article about genetic association: C: What are the results and will they help me in caring for my patients? JAMA. 2009;301(3):304-8.
12. Ioannidis JP. Evolution and translation of research findings: from bench to where? PLoS Clin Trials. 2006;1(7):36.